

Ольга ХОРОШКОВСЬКА,
доктор педагогічних наук,
зав. лабораторії навчання української словесності
у школах національних меншин України та діаспори
Інституту педагогіки НАПН України;

Оксана ПЕТРУК,
кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник лабораторії

Текст як основа розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності на уроках української мови*

Тема. Наголос.

- Запам'ятовуємо нові слова.
- Слухаємо — розуміємо, читаємо, пишемо.
- Вчимося правильно наголошувати слова.

Завдання 1. Послухайте текст.

Розмова про наголос

Гугуце зустрівся з Галинкою. Вони привіталися й Галинка спитала:

- А що ви з'яра́з учи́те?
- На́голос, — відпові́в Гугу́це.
- А що це таке́?

— На́голос — це коли́ голосо́ний зву́к у яко́мусь скла́ді вимовля́ється з більшо́ю сі́лою го́лосу.

— Молоде́ць! Пра́вильно, — похвалила Галинка. — А ти вмі́єш визна́чати скла́ди?

— Так, умію, — відпові́в Гугу́це. А ось на́голос у слова́х — не завжди. Він же зміню́є своє місце.

— Це пра́вда, — підтве́рдила Галинка. — На́голос зміню́ється зале́жно від то́го, що хо́чеш повідо́мити. Наприклад, якщо хо́чеш сказа́ти, що предме́тів бага́то, доведе́ться змінити на́голос. Ось послу́хай:

со́сна — со́сни рука́ — ру́ки
бі́лка — бі́лкі нога́ — но́ги
гі́лка — гі́лкі ля́лька — ля́льки

— Ні, це дуже складно. Ва́жко запам'я́тати, — засмутився Гугу́це.

— Не хвилю́йся, — заспоко́їла Галинка. — Навчи́вся. Адже в підру́чнику скрі́зь позначено на́голос. Буди́ш ува́жним і все запам'я́таєш.

Головн́е, що ти хо́чеш навчи́тися. І ще то́бі доведе́ться викона́ти бага́то завда́нь. Я то́бі дам кі́лька. Викона́єш? — запита́ла Галинка.

— Спробу́ю, — відпові́в Гугу́це.

Хто з ким зустрівся?

Про що розмовляли діти?

Що таке наголос?

Завдання 2. Прочитайте вголос уривок тексту до слів "Ось послухай ...". Під час читання правильно інтонуйте речення.

Завдання 3. Спишіть приклади, які були в тексті.

Завдання 4. 1) Послухайте вірш. Простежте за місцем наголосу у словах вірша, а потім самі виразно прочитайте його кілька разів і спишіть. Поставте наголоси.

Пам'ятайте! У віршах паузи робляться не тільки перед розділовими знаками, але й у кінці кожного рядка.

По траві́, по ро́сах
Ходи́ть бу́сол бо́сий.
В ро́сах буслена́та
Миють но́женята.
Бо срібля́сті ро́си
Любля́ть тільки бо́сих.

(Ліна Біленька)

2) Про кого розповідається у вірші? Що саме?

Завдання 5. 1) Прочитайте вірш "Любитель солодкого" напівголосно, дотримуючись наголосу.

Любитель солодкого

В словни́ку соло́дке сло́во

Я побачи́в: "ме́дяник".

Гляну́в да́лі — ба́чу зно́ву

Ще соло́дше — "льо́дяник".

Сторі́нки пере́горта́ю:

Ось і "то́рт", і "шокола́д".

Тут і "ті́стечко" до ча́ю,

Ів би́, ів би́ — все підря́д.

(Ліна Біленька)

Мал.
Медовий пряник

Мал. Торт

Мал.
Шоколадка

Мал.
Тістечко

Мал.
Морозиво на паличці

2) Про кого цей вірш?

Тема. Алфавіт.

- Запам'ятовуємо нові слова.
- Слухаємо — розуміємо, читаємо, пишемо.
- Вивчаємо алфавіт.

* Закінчення. Початок див.: Початкова школа, № 12 за 2010 р.

Завдання 1. Послухайте текст.

Що таке алфавіт?

Сьогодні на урок української мови завітала Галинка. Вона запитала:

— Чи знаєте ви, що таке *алфавіт*? Якщо не знаєте, то я вам розкажу. *Алфавіт* — це порядок розміщення букв. Кожна буква в алфавіті має своє місце і назву.

Так, в українському алфавіті на першому місці стоїть буква *А*, а на останньому — буква *Я*. Буква *Б* в українському алфавіті друга, а в румунському — четверта.

Алфавіт є у кожній мові. У школі ви вивчаєте його напам'ять. А для чого треба знати алфавіт? Не знаєте? Тоді я розкажу вам.

Чи були ви у бібліотеці? Чи замовляли книжку? Бібліотекар швидко знаходить її. А чому? Секрет простий — книжки розташовані за алфавітом. Якщо ти знаєш його, то швидко знайдеш потрібну книжку.

Перед тобою — словник. Слова у ньому теж розташовані за алфавітом. Якщо ти знаєш його, то швидко знайдеш потрібне слово.

У класному журналі ваші прізвища теж записані за алфавітом. Тому вчитель так швидко знаходить потрібне.

Тепер ви здогадалися, для чого треба знати алфавіт?

Хто завітав на урок?

Про що розповіла Галинка?

Що таке алфавіт? Для чого його треба знати?

Завдання 2. Перед вами український алфавіт. Прочитайте його, правильно називаючи букви.

Таблицю — алфавіт представляє дівчинка Галинка.

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее
(а)	(бе)	(ве)	(ге)	(ґе)	(де)	(е)
Єє	Жж	Зз	и	Іі	Її	Йй
(є)	(же)	(зе)	(и)	(і)	(ї)	(йот)
Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
(ка)	(ел)	(ем)	(ен)	(о)	(пе)	(ер)
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч
(ес)	(те)	(у)	(еф)	(ха)	(це)	(че)
Шш	Щщ	ь	Юю	Яя		
(ша)	(ща)	(м'який знак)	(ю)	(я)		

Завдання 3. Щоб запам'ятати український алфавіт, вивчіть вірш.

А, Бе, Ве, Ге, Ге, Де, Е —

Деся далеко дощ іде.

Є, Же, Зе, И, І, Ї, Йот —

Зачіпає всі сім нот.

Ка, еЛ, еМ, еН, О, Пе, еР —

Що ж робити нам тепер?

еС, Те, У, еФ, Ха, Це, Че —

Зараз сонце припече.

Ша, Ща, м'який знак, Ю, Я —

Зрадіє букв уся сім'я.

(Лідія Дорошко)

Завдання 4. Перевірте себе. Подумайте і скажіть, угорі, знизу чи посередині записано ваше прізвище у класному журналі.

Завдання 5. Запишіть імена дітей в алфавітному порядку. За потреби — дивіться в алфавіт.

Оля, Ніна, Тарас, Емма, Юрко, Антон, Борис, Гугуце, Іштван, Йонел, Василько, Дорел, Міхаела.

Завдання 6. Прочитайте слова. Запишіть їх. Яким словом їх можна об'єднати?

Донька, бабуся, тато, мама, син, тітка, дідусь, сестра, брат.

Завдання 7. Запишіть в алфавітному порядку п'ять імен своїх однокласників.

Тема. Розрізнення букв румунського й українського алфавітів.

➤ *Запам'ятовуємо нові слова.*

➤ *Слухаємо — розуміємо, читаємо, пишемо.*

Завдання 1. Послухайте текст.

Однакові чи різні?

Якось Гугуце зустрів Галинку і сказав:

— Галинко, український алфавіт легко вивчити, бо там є такі ж букви, як і в румунській мові.

— Ні, Гугуце, — заперечила Галинка. — Букви однакові, але вони не завжди позначають однакові звуки. І тому учні часто помиляються. А щоб не помилялися, треба навчитися розрізняти їх.

Ось така буква *В* є і в румунській, і в українській мовах. Але в румунській мові вона позначає звук [b], а в українській [v]. Абб: буква *Р* в румунській мові позначає звук [p], а в українській [r], буква *Н* у румунській мові позначає звук [n] або [x], а в українській [h].

Чи всі однакові букви в румунській і українській мовах позначають однакові звуки?

Прочитайте текст уголос.

Які однакові в обох мовах букви позначають різні звуки?

Завдання 2. Розгляньте малюнок. Подумайте і скажіть, чому саме ці букви подружилися?

Мал.

Персоніфіковані букви-дівчатка румунського і українського алфавітів з елементами національного одягу взяли одну одну під руки і танцюють.

На головних уборах дівчаток-румунок — румунські букви, а на віночках українок — українські.

Букви рум. V і укр. В. Букви рум. R і укр. Р. Букви рум. S і укр. С.

Завдання 3. Прочитайте і запишіть слова в алфавітному порядку.

Кит, зуб, син, сир, мир, він, бік, поїзд, ноти, риба, лис.

Завдання 4. Прочитайте слова. Запишіть їх за алфавітом. Яким словом їх можна об'єднати?

Помідор, капуста, цибуля, часник, гарбуз, огірок, картопля, буряк, перець, морква.

Завдання 5. Прочитайте групи слів, складіть речення і запишіть їх.

1. *У, плавають, рибки, воді.* 2. *Вранці, до, діти, школи, йдуть.* 3. *Миколкою, з, Дору, дружить.* 4. *У, грати, футбол, хлопці, люблять.*

Тема. Алфавіт.

- Слухаємо — розуміємо, читаємо, пишемо.
- Запам'ятовуємо нові слова.
- Вивчаємо алфавіт.

Завдання 1. Послухайте текст.

Пригоди букв

Після уроків усі учні пішли додому. Буквам, які жили в алфавіті, стало сумно. І тоді буква А запропонувала:
— А давайте танцювати! — і запросила у танок букву Я.
Буква У зразу ж закружляла зі своєю подругою буквою Ю. Буква Йот чéмно вклонилася і запросила до танцю О. Так усі букви стали парами і почали танцювати. Тільки Ь (м'який знак) був один. Та він не розгубився — швидко сів за роаль і почав награвати знайому усім пісеньку:

А, Бе, Ве, Ге, Ге, Де, Е —
Десь далеко дощ іде.
Є, Же, Зе, И, І, Йот —
Зачіпає всі сім нот.
Ка, еЛ, еМ, еН, О, Пе, еР —
Що ж робити нам тепер?
еС, Те, У, еФ, Ха, Це, Че —
Зараз сонце припече.
Ша, Ща, м'який знак, Ю, Я —
Зрадіє букв уся сім'я.

Усім буквам було весело. Та раптом буква Те гукнула:

— Тихо! Тихо! Хтось відчиняє двірі!

До класу зайшов Гугуце.

Букви швидко побігли до Алфавіту. Вони так поспішали, що переплутали свої місця. А деякі букви не встигли добігти. І ось що вийшло...

	Бб	Вв	Гг	Гг	Ее	Дд	Пп
	Єе	Жж	Зз	и	Іі	Іі	
	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо		Рр
Аа	Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч
	Шш	Щщ		Яя	Юю		Ь
	Йй						

Хлопчик Гугуце подивився на алфавіт і розгубився:

— Що це? Треба навести тут лад! Але як?

Завдання 2. Розкажіть Гугуце, де мають стояти букви, які переплутали свої місця або не добігли до них.

Завдання 3. 1) Проспівайте пісеньку про букви.

2) Запишіть букви з цієї пісеньки.

3) Доберіть зі словника і запишіть по одному слову на першу букву кожного рядка.

Завдання 4. 1) Прочитайте текст. Про що він?

На Театральной площі міста Чернівці є Алея Зірок. На Алеї зображені зірки, а в них записані імена і прізвища відомих людей, які прославили буковинський край. Це Володимир Івасюк, Дмитро Гнатюк, Назарій Яремчук, Ян Табачник, Михайл Емініску, Орест Руснак, Ольга Кобилянська, Юрій Федькович та інші.

2) Прочитайте імена та прізвища відомих людей Буковини, що записані на Алеї Зірок. Чи знаєте ви, хто вони? Запишіть за алфавітом їх прізвища.

Тема. Велика і мала букви. Вживання великої букви на письмі.

➤ Слухаємо — розуміємо, читаємо, пишемо.

➤ Запам'ятовуємо нові слова.

➤ Розповідаємо про себе.

Завдання 1. Послухайте текст.

Велика і мала букви

Сьогодні до класу завітав дідусь Лінгвіст.

— О, як давно я не був у вас, — сказав дідусь. І що ви тепер вивчаєте?

— Алфавіт, — відповіли учні.

— Гм, алфавіт. А що це так?

— Я знаю, — підхопився Гугуце. — Це букви, розташовані в певному порядку.

— Молодець, — похвалив хлопчика дідусь. — Ви помітили, що в алфавіті поряд з великою буквою завжди стоїть маленька. Чи думали ви, для чого потрібно знати маленькі букви? А великі? Які букви ми частіше вживаємо?

— Малі, малі, — закричали учні.

— Правильно, — відповів дідусь Лінгвіст і сказав:

— І в румунському алфавіті є великі і малі букви.

Пригадайте, коли вживаються великі букви?

Гугуце підняв руку і сказав:

— На початку речення пишемо велику букву.

Андрієш додав:

— Імена та прізвища людей пишемо з великої букви.

Аурка продбвжила:

— І клічки тварин...

— Молодці, діти. Знаєте, — похвалив учнів дідусь Лінгвіст. І додав:

— А ще з великої букви пишуться назви сіл, міст, вулиць, річок, гір, країн. Усі ці правила про вживання великої букви діють і в українській мові.

Хто завітав на урок? Про що була його розмова з дітьми?

Прочитайте текст мовчки і скажіть, коли вживається велика буква?

Завдання 2. 1) Подумайте і поясніть, яку букву — велику чи малу — треба вжити на початку таких слів:

(Г)угуце, (Д)митрик, (Г)алинка, (І)лонка, (А)уріка, (В)ієру, (Р)отару, (П)авлюк, (Н)іменко, (Т)ерецану.

2) Спишіть імена і прізвища, вживаючи потрібну букву.

Завдання 3. 1) Прочитайте словосполучення.
Назва міста, назва села, назва вулиці, назва річки, назва краю, назва гори, назва моря.

2) Спишіть, додаючи до них назви за зразком:

Назва міста — Київ.

Завдання 4. Прочитайте текст. Про що в ньому розповідається? Знайдіть у тексті назви краю, міста, сіл, вулиці, річки. З якої букви вони записані? Спишіть текст.

Чи були ви на Буковині? Це чудовий край! Головне місто Буковини – Чернівці. Поблизу протікає бурхливий Прут. Центральна вулиця міста – Головна. Біля Чернівців розкинулися великі села – Бояни, Маршинці, Остриця, Красноільськ. А навколо – буюкові ліси. Тому і край називається – Буковина.

Завдання 5. Прочитайте розповідь хлопчика Гугуце і скажіть, про що вона. Поясніть вживання великої букви. Спишіть текст.

Я живу у великому селі Маршинці. У мене є тато Аурел, мама Міхаела, сестричка Марчела і молодший братик Іонел.

У нас є кури, гуси, індики. Найбільший з них – сердитий індик Юліан. А ще у нас є котик Йон і собака Лакі. Ми любимо їх і граємося з ними.

Завдання 6. Складіть (усно) розповідь про себе так, як це зробив Гугуце.

Експериментальне дослідження, проведене нами локально, засвідчило, що розроблені тексти були з цікавістю сприйняті учнями. Цьому сприяло, на нашу думку, те, що навчальний матеріал представляли введені нами персонажі: дідусь Лінгвіст, електронний хлопчик Кіберик, українська дівчинка Галинка та румунський хлопчик Гугуце. Зазначимо, що окремі вчителі дещо насторожено сприйняли експериментальні матеріали, хоча через деякий час зрозуміли ефективність нових підходів до викладу мовних знань.

Таким чином, можна зробити висновок, що наш підхід до формування усіх видів мовленнєвої діяльності, в основу якого покладено текст, виправдовує себе, викликає інтерес в учнів, спрямовує роботу вчителя.

Хотілося б одержати Ваші відгуки, шановні вчителі, на запропонований матеріал.

